

ВПЛИВ ФОРМИ ШОРСТКОСТІ ПІДКЛАДКИ НА МЕХАНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, ОТРИМАНИХ МЕТОДОМ ЕЛЕКТРОННО-ПРОМЕНЕВОГО ВИПАРОВУВАННЯ-КОНДЕНСАЦІЇ

Гречанюк В. Г.¹, Шаповалов В. О.²

¹Київський національний університет будівництва і архітектури

Київ, просп. Повітряних Сил, 31, e-mail eltechnic777@ukr.net

²ІЕЗ ім. Є.О. Патона НАНУ, Київ, 03150, вул. К. Малевича, 11

***Анотація.** Показано, що на механічні властивості, структуру дисперсно-зміцнених матеріалів і форму мікрошарів, які утворюються в композиційних матеріалах, сильно впливає форма шорсткості підкладки, оскільки паровий потік практично точно успадковує профіль поверхні підкладки. Ідеальним варіантом є отримання рівної гладкої поверхні підкладки, що практично неможливо і економічно недоцільно через подорожчання виробництва подібних матеріалів. Найбільш прийнятною формою обробки поверхні є хвиляподібна. В якості матеріалу підкладки використовують Ст3 або листові заготовки з того ж матеріалу, який обраний для випаровування.*

***Ключові слова:** композиційні матеріали, шорсткість, матеріал підкладки.*

До останнього часу дослідження структури і властивостей масивних матеріалів перебували на стадії отримання лабораторних зразків, у зв'язку з чим вивчення впливу матеріалу і шорсткості підкладки на характеристики композитів практично не проводилися. Вибір матеріалу, що використовувався в якості підкладки, проводили емпіричним шляхом.

Зазвичай, в якості матеріалу підкладки для отримання масивних конденсатів чистих металів Fe, Ni, Cr, Cu і дисперсно-зміцнених матеріалів на їх основі використовували листову вуглецеву сталь Ст3. При отриманні масивних конденсатів з тугоплавких металів як матеріал підкладки застосовували листові заготовки з того ж тугоплавкого матеріалу, який був обраний для випаровування. Критеріями вибору служили близькість коефіцієнтів теплового лінійного розширення матеріалу основи і конденсованої речовини та виключення можливості утворення за вибраної температури підкладки евтектики на міжфазній по-верхні підкладка – конденсована речовина.

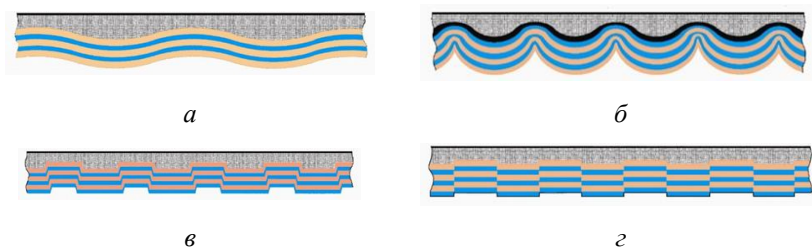
Як правило, для лабораторних досліджень поверхня підкладки, на яку здійснювалася конденсація, попередньо шліфувалася до отримання шорсткості $Ra \approx 0,62-0,75$ і перед установкою в камеру оса-дження знежирювалася етиловим спиртом або ацетоном.

Ситуація різко змінилася, коли почалося промислове виробництво конденсованих з парової фази композиційних матеріалів Cu–Mo для електричних контактів [1–2]. Виявилось, що для отримання відтворених характеристик у промисловому масштабі, недостатньо вищеперерахованих уявлень про матеріал підкладки і підготовку її поверхні для подальшого формування композиту. У процесі отримання композиційних матеріалів Cu–Mo було встановлено, що на структуру та фізико-механічні властивості КМ, крім перерахованих факторів, впливають:

- форма шорсткості поверхні, на яку здійснюється конденсація;
- утворення нових сполук в приповерхневих шарах підкладки внаслідок взаємодії матеріалу підкладки з парами масла і залишковим киснем в робочій камері установки, яка інтенсифікується при її нагріві до робочих температур (температур осадження композиту);

- масштабний фактор (розмір підкладки, товщина конденсату).

Форми шорсткості, що утворюються при підготовці підкладки, на яку здійснюється конденсація, можуть бути різними (рис. 1).

Рис. 1. Схематичне зображення форм шорсткості підкладки:
а – хвилеподібна; **б** – куполоподібна; **в** – ступінчаста; **г** – ребриста

Оскільки паровий потік практично точно успадковує профіль поверхні підкладки, то форма шорсткості сильно впливає на структуру дисперсно-зміцнених матеріалів і форму мікрошарів, які утворюються в КМ. Ідеальним варіантом є отримання рівної гладкої поверхні підкладки, що практично неможливо і економічно недоцільно через подорожчання виробництва подібних матеріалів.

Найбільш прийнятною формою обробки поверхні є хвилеподібна (рис. 1, а). У цьому випадку хвилястість композиту практично не впливає на його механічні характеристики. Збільшення рівня хвилястості, зміна її форми до куполоподібної й ребристої призводять до зміни кута падіння парового потоку на підкладку від 90° до 100–170° залежно від форми куполів або сходинок. Така зміна у бік великих кутів сприяє

утворенню несущільностей, пористості, уривчастості мікрошарів і, як результат, зниженню механічних характеристик сконденсованого матеріалу.

У разі ребристої поверхні підкладки, якщо висота ребер порівняна з товщиною мікрошарів, які формуються в конденсованих матеріалах Cu–Fe, Cu–Cr, Cu–Mo, Cu–W, формування мікрошаруватого матеріалу без руйнування суцільності (уривчастість) шарів взагалі неможливе (рис. 1, з). У цьому випадку можливе утворення фрагментів мікрошарів, що чергуються. При конденсації на бічну поверхню під кутом близьким до 180° (рис. 1, з) конденсат, що формується, має порошкоподібну форму. Зазвичай це призводить до розшарування (розтріскування) конденсату по товщині. Відповідно така форма шорсткості взагалі неприпустима при формуванні конденсованих з парової фази КМ.

З підвищенням класу обробки підкладки покращуються механічні характеристики. Клас шорсткості (к.ш.) визначається за ДСТУ 2789-73. На рис. 2 в якості прикладу наведена зміна механічних властивостей градієнтних матеріалів Cu–Mo залежно від шорсткості підкладки із Ст3 [3].

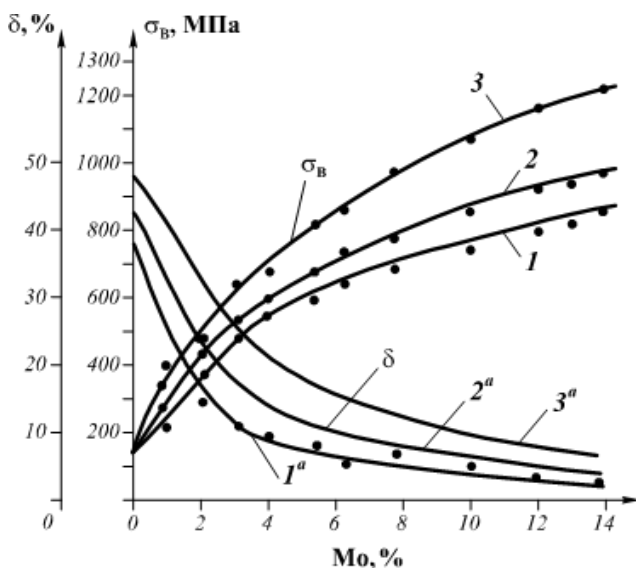

Рис. 2. Залежність межі міцності $\sigma_{\text{в}}$ (1–3) і відносного подовження δ (1а – 3а) від ступеня шорсткості підкладки,

на яку здійснюється конденсація парового потоку:

1, 1а – фрезерування торцевою фрезою тонке, $Ra=1,6...0,63$ (к.ш. 6–8);

2, 2а – шліфування тонке, $Ra=0,63...0,16$ (к.ш. 8–10);

3, 3а – полірування електрохімічне, $Ra=0,04...0,01$ (к.ш.12...14)

В якості матеріалу підкладки використовують залізо (Ст3), оскільки воно вигідно відрізняється від інших матеріалів (нержавіючої сталі, титану) своєю відносною дешевизною, а також тим, що практично не взаємодіє з Cu, Mo, W в твердому і рідкому станах, а з хромом утворює безперервний ряд твердих розчинів. Проведені дослідження показали доцільність використання в якості підкладки матеріал Ст3, а також дозволили дати конкретні технологічні рекомендації щодо підготовки її поверхні перед осадженням композитів.

Список використаних джерел

1. Гречанюк М. І., Гречанюк І. М., Затовський В. Г., Гречанюк В. Г. Патент України на винахід № 114451, 2017, бюл. № 11 Композиційний матеріал для електричних контактів та спосіб його отримання.

2. Гречанюк В. Г., Чернопол В. О., Витовецкая Т. В., Апанасенко В. Ю. Композиционные материалы на основе меди, полученные методом электронно-лучевого испарения-конденсации, для электрических контактов Международная конференция «Электрические контакты и электроды» Кацивели, Украина, 21–27 сентября 2011. С. 54–55.

3. Гречанюк Н. И., Гречанюк В. Г. Механические свойства дисперсных и слоистых композиционных материалов на основе меди и молибдена. Современная электрометаллургия. № 2, 2019, с. 43–50.